

АРХЕОЛОГІЯ

УДК 904:739(477.85)

Микола ІЛЬКІВ

МАМАЇВСЬКИЙ СКАРБ БРОНЗОВИХ ВИРОБІВ

У 1953 р. на території господарського двору с. Новосілка (сучасні Мамаївці) за випадкових обставин був знайдений скарб бронзових виробів. За словами очевидців, він складався з одного-двох наконечників списів та більше трьох десятків орнаментованих і неорнаментованих браслетів, поміщених у керамічну посудину. Морфологія знахідок (двох браслетів) вказує орієнтовно на ранньогальштатський період (НаА). Скарб був захований на території синхронного селища, яке виступало частиною великого гнізда поселень. Пам'ятки концентруються, в основному, вздовж лівого берега старого русла р. Совиці (друга тераса р. Прут), яке в пізньобронзовому віці виступало однією з ланок Сирето-Дністровської ділянки шляху.

Ключові слова: епоха бронзи, скарб, браслети, наконечники списів, Верхнє Попруття.

Николай ИЛЬКИВ

МАМАЕВСКИЙ КЛАД БРОНЗОВЫХ ИЗДЕЛИЙ

В 1953 г. на территории хозяйственного двора с. Новосилка (современные Мамаевцы) случайно был найден клад бронзовых изделий. По словам очевидцев, он состоял с одного-двух наконечников копий и более трёх десятков орнаментированных и неорнаментированных браслетов, вложенных в керамический сосуд. Морфология находок (двух браслетов) указывает приблизительно на раннегальштатский период (НаА). Клад был спрятан на территории синхронного селища, которое выступает частью большого гнезда поселений. Памятники концентрируются, в основном, вдоль левого берега старого русла р. Совицы (вторая терраса р. Прут), которое в позднебронзовом веке выступало одним из звеньев Сирето-Днестровского участка пути.

Ключевые слова: бронзовый век, клад, браслеты, наконечники копий, Верхнее Попрутье.

Mykola IL'KIV

MAMAYIVTSI DEPOT OF BRONZES

In 1953 in the farmyard of Novosilka village (modern Mamayivtsi) by random circumstances depot of bronze ware was found. According to eyewitnesses, there were more than three dozen ornamented and not ornamented bracelets and one or two spearheads in a ceramic bowl. The morphology of findings (two bracelets) indicates clearly to Early Hallshtatt time (НаА). Depot was hidden in the synchronous settlement, which was the part of a large accumulation of archeological monuments. The settlements are mainly concentrated along the left high bank of Paleosovytsya river (second terrace of Prut river), which in late

and final stages of the Bronze Age performed by one of the links of the Siret-Dniester way.

Keywords: Bronze Age, depot, bracelets, spearheads, Upper Prut region.

На пізньому та фінальному етапах бронзового віку територія Карпато-Подністров'я входила до складу Європейської металургійної провінції, яка відзначалася концентрацією металевих виробів у Карпатському й Альпійському регіонах. Більшість із виявлених бронзових речей входили до складу скарбів, які складають важливу категорію джерел для вивчення різних сторін життя населення. Понад десяток скарбів бронзових виробів, які охоплюють значний хронологічний проміжок (BrD – HaB), зафіксовано у межиріччі Верхнього Сірету та Середнього Дністра (територія сучасної Чернівецької області). Більшість із них виявлено за випадкових обставин, а подальша доля багатьох речей невідома.

Одним зі слабкодосліджених та у значній мірі втрачених є скарб із Новосілки (сучасні Мамаївці) Кіцманського р-ну. Він був виявлений у 1953 р. на території господарського двору колгоспу ім. Леніна. За розповідями очевидців, у глиняній посудині на глибині 0,5 м від сучасної поверхні знаходилося більше 30 браслетів, зокрема орнаментованих, і два (?) наконечники списів [9, с. 27; 10, с. 112; 11, с. 116, 144-145, рис. 19:9; 1, с. 112].

Зі скарбу із Мамаївців до фондів Чернівецького краєзнавчого музею потрапило 2 браслети (12379-II-782)*. Обидва вироби круглої форми із звуженими, розіткнутими, прямо зрізаними кінцями, круглим профілем та гладкою поверхнею (рис. 1:1-2). Діаметри знахідок становлять 6,9-7,8 см та 6,8-7,5 см, діаметри стержнів – 0,3-0,6 см та 0,3-0,5 см, вага, відповідно, – 39,40 г та 32,35 г. Тобто, загальна вага комплексу становила близько півтора кілограма. Аналогічні браслети є типовими для пізньобронзового віку Карпатського регіону. Вони датуються у досить широких межах – BrD – HaB1 [17, s. 53-54]. Однак більшість виробів входили до складу скарбів періодів BrD (горизонти Опай, Уріу-Доменешті, Крива) та HaA1 (горизонти Курд, Чінку-Сусені, Лази I). Нерідко такі браслети знаходилися у поєднанні з орнаментованими екземплярами та наконечниками списів [13; 14; 15; 16; 12]. До скарбів цього ж часу входять аналогічні браслети й на Прикарпатті: Витвиця, Самбір, Велика Кам'янка [18, s. 240, tabl. XLIII, 3, 6, 8; 5, с. 30-31]. З огляду на те, що під час обстеження місця знахідки скарбу Б.О. Тимошук виявив рештки жител ранньоголіградської культури [10, с. 112], дату скарбу можна обмежити періодом HaA (орієнтовно XII-XI ст. до н.е.).

Скарб із Мамаївців був виявлений на північній околиці населеного пункту на терасоподібному підвищенні в уроч. Селище на лівому березі р. Совиці (Кіцманської). У даній місцевості відома багатошарова пам'ятка зі старожитностями культур лінійно-стрічкової кераміки, трипільської, голіградської, лукашівської, черняхівської, райковецької та давньоруської культур, яка тягнеться вздовж водяного потоку на відстань близько 500 м смугою завширшки 100 м [11, с. 144; 4, с. 39]. Пам'ятка була виявлена та обстежувалася у 40-70-х роках XX ст. Б.О. Тимошуком, який зібрав

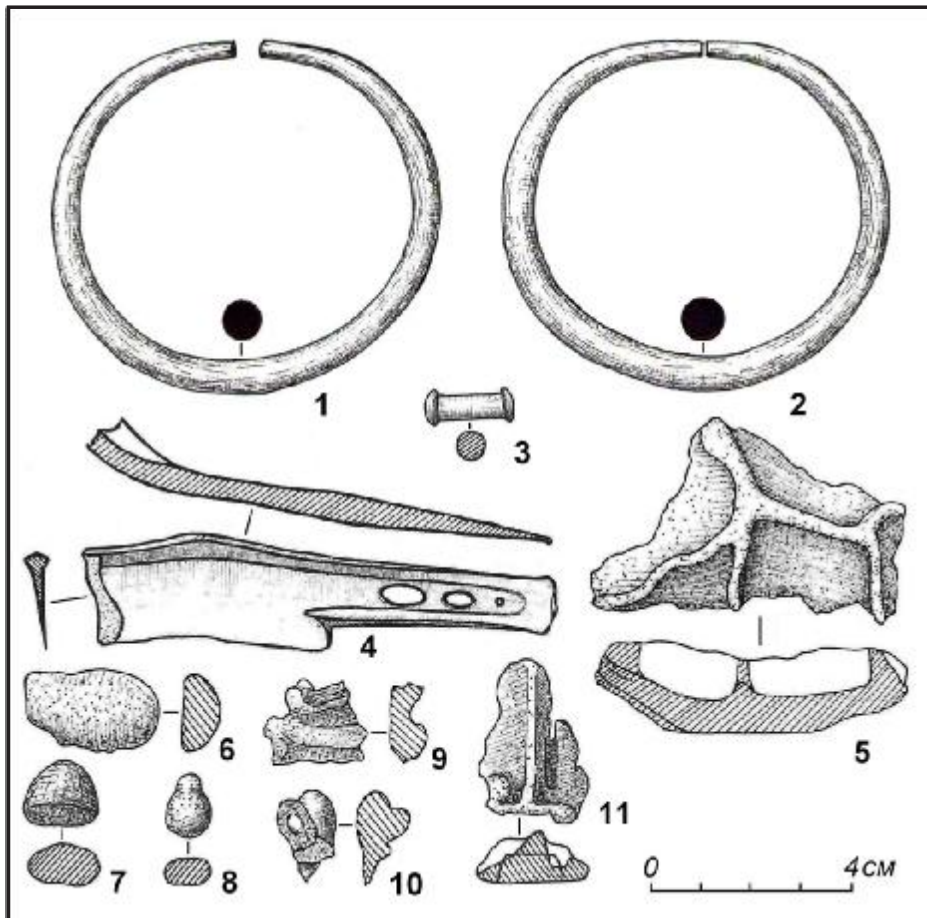

Рис. 1. Бронзові вироби з Мамаївського скарбу (1-2) та поселення пізньобронзового віку в уроч. За Птахофабрикою (3-11) (за Ільків, Пивоваров, 2010).

характерний матеріал раннього етапу голіградської культури та зафіксував рештки синхронних наземних глинобитних будівель каркасно-стовпової конструкції на глибині 0,7-1,0 м від сучасної поверхні [8, с. 411]. Більша частина знахідок була зібрана на південному схилі урочища між двома господарськими дворами колгоспу та в траншеї газопроводу. Переважають фрагменти кераміки з домішкою шамоту, поверхня яких прикрашена чорним лискуванням і канелюрами, а також розчосами (рис. 2:8-10).

Сусіднє ранньогальштатське поселення розташоване на північний захід від попередньої пам'ятки на правому березі р. Совиці в уроч. Острів. Пам'ятка обстежувалася Б.О. Тимощуком у 50-60-х роках минулого століття. У силосних траншеях на глибині 0,4-0,6 м було зафіксовано культурний шар, у якому виявлено шматки обмазки, кістки тварин і фрагменти кераміки з чорнолисковою або зі зглаженою пучком трави поверхнею (банкоподібні горщики, черпаки з піднятими ручками, миски із загнутими всередину вінцями, амфороподібні посудини (рис. 3). У керамічній масі наявна домішка шамоту та помітні поодинокі зерна кварцу. Розчоси, наявні на поверхні багатьох посудин, нанесені хаотично. Поодинокі знахідки простежено

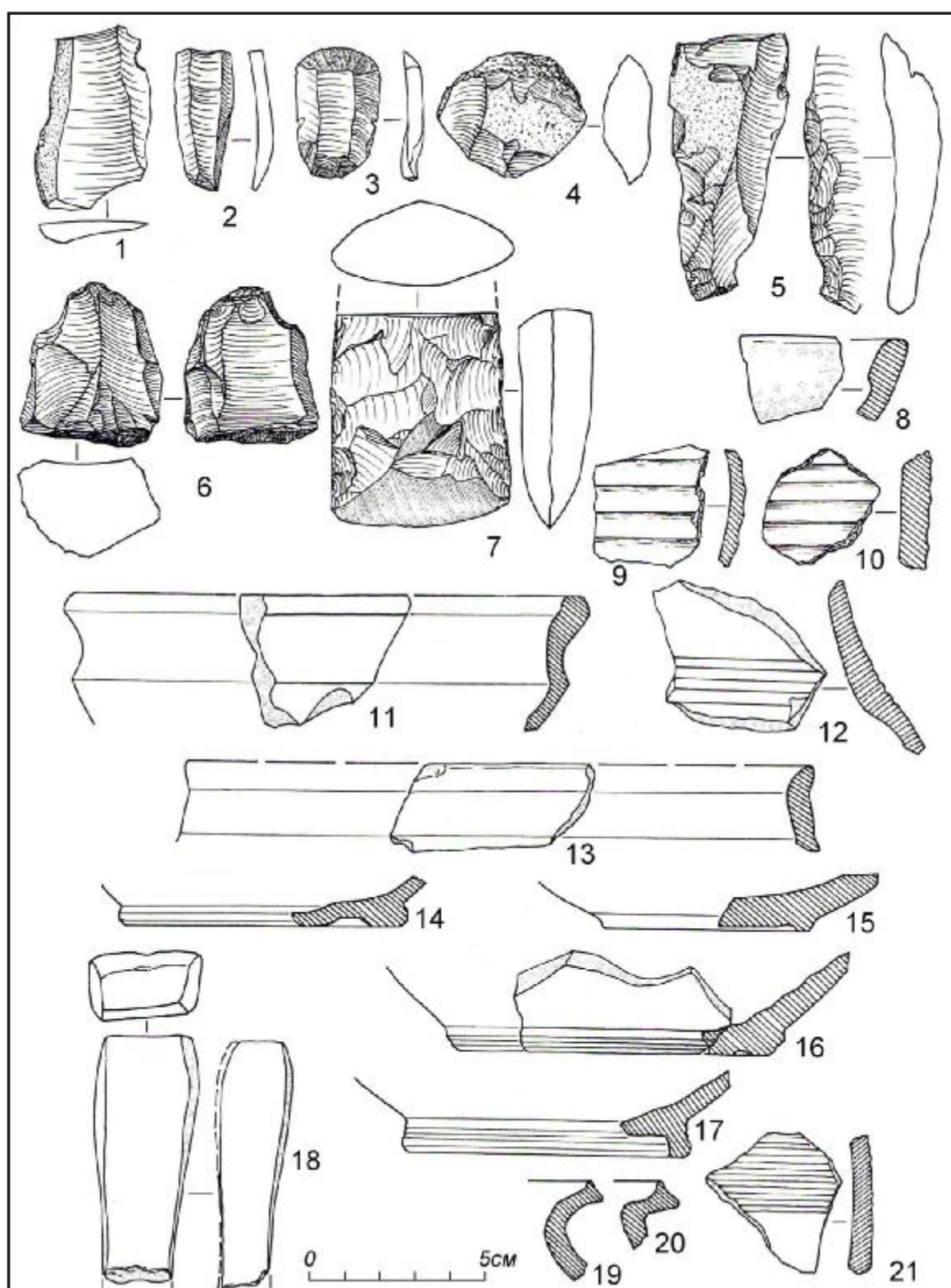

Рис. 2. Підйомний матеріал з багат шарового поселення Мамаївці, уроч. Селище: 1-7 – неоліт – бронзовий вік; 8-10 – голіградська культура; 11-18 – черняхівська культура; 19-21 давньоруська культура (XII – перша половина XIII ст.); 1-7 – кремій; 8-17, 19-21 – кераміка; 18 – пісковик.

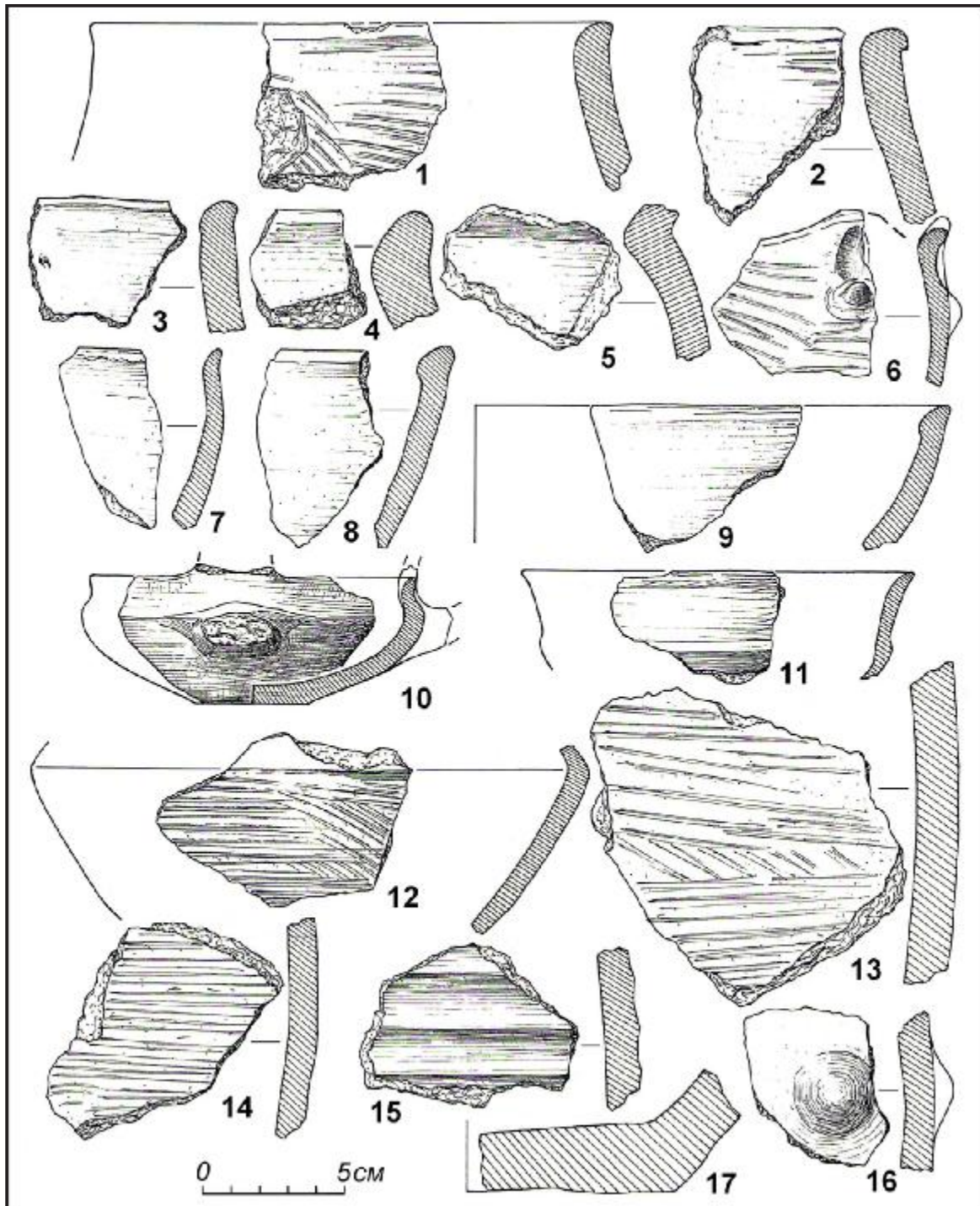

Рис. 3. Кераміка голіградської культури з поселення Мамаївці, уроч. Острів (збори Б.О. Тимощука 1952 р.).

вздовж річки на 1 км [11, с. 145]. Ознайомившись із зібраними матеріалами, Г.І. Смірнова віднесла поселення до ранньоголіградського етапу (Старосілля, уроч. Острів) [6, с. 114; 7, с. 27].

Чергова пам'ятка з ранньоголіградським горизонтом розташована на північно-східній околиці населеного пункту в уроч. За Птахофабрикою. Поселення займає незначне підвищення, оточене з півночі, півдня та сходу струмками-канавами. Загальна площа пам'ятки складає близько 15 га. Поселення виявлено та обстежувалося співробітниками Чернівецької філії «Охоронної археологічної служби України» в 2008-2011 рр., у результаті чого тут зафіксовано старожитності трипільської, Ноа, черняхівської, давньоруської культур, а також ранньоголіградського часу [2; 3]. Так, у стінках котлованів по вибору чорнозему зафіксовано рештки двох заглиблених об'єктів. У першому з них виявлено типові для старожитностей культури Ноа матеріали. У межах котлованів зібрано декілька аморфних злитків кольорового металу (рис. 1:5-11), а також бронзові ніж з горбинкою на спинці та заклепку (рис. 1:3-4) [2].

У верхній частині заповнення об'єкта № 2 виявлено матеріали, характерні для раннього періоду голіградської культури. Він представлений фрагментами кухонного та столового посуду бурого чи оранжевого забарвлення, в масі якого присутня домішка шамоту, піску чи дрібної кварцової жорстви. Зовнішня або й обидві поверхні кухонного посуду в більшості випадків заглажені серією регулярних чи хаотичних розчосів (рис. 4:1,3-4,6-7). На кількох екземплярах присутні виступи-упори (рис. 4:3-4). Фрагменти столових посудин містять домішки дрібнішого розміру та мають краще заглажену пролисковану поверхню темно-сірого або чорного кольорів, прикрашену інколи канелюрами (рис. 4:2,5). В цьому ж горизонті трапився кам'яний виріб з гладкою патинізованою поверхнею та коричневий на зломі, який слугував, очевидно, лоцилом (рис. 4:8). Поодинокі фрагменти кераміки з розчосами трапляються також на орній поверхні поселення. Нижче, без помітного стерильного прошарку, залягали знахідки культури Ноа.

Гніздо поселень з ранньоголіградськими матеріалами локалізується також на північно-західній околиці м. Чернівці, р-н Рогізна: уроч. Острів, Очерет і Мікулівка [11, с. 112; 4, с. 9]. Поселення розміщуються на обох берегах р. Шубранець (Потік). Знахідки у вигляді шматків обмазки, перепаленого каміння, кісток і фрагментів кераміки поширюються на площі орієнтовно 200×50 м на лівому березі та 150×50 м – на правому в уроч. Острів. Кераміка представлена переважно товстостінним посудом з канельованою чорно- або жовтолисковою чи покритою розчосами поверхнею. В межах поселень Б.О. Тимошук зафіксував сліди однієї наземної та двох напівземлянкових споруд і ями. Культурний шар залягає на глибині 0,3-0,6 м. На пам'ятці зафіксовано також старожитності черняхівської, празької та давньоруської культур.

Поселення з матеріалами раннього етапу голіградської культури локалізується також на лівому березі р. Задубрівка в уроч. Біля Ставу на

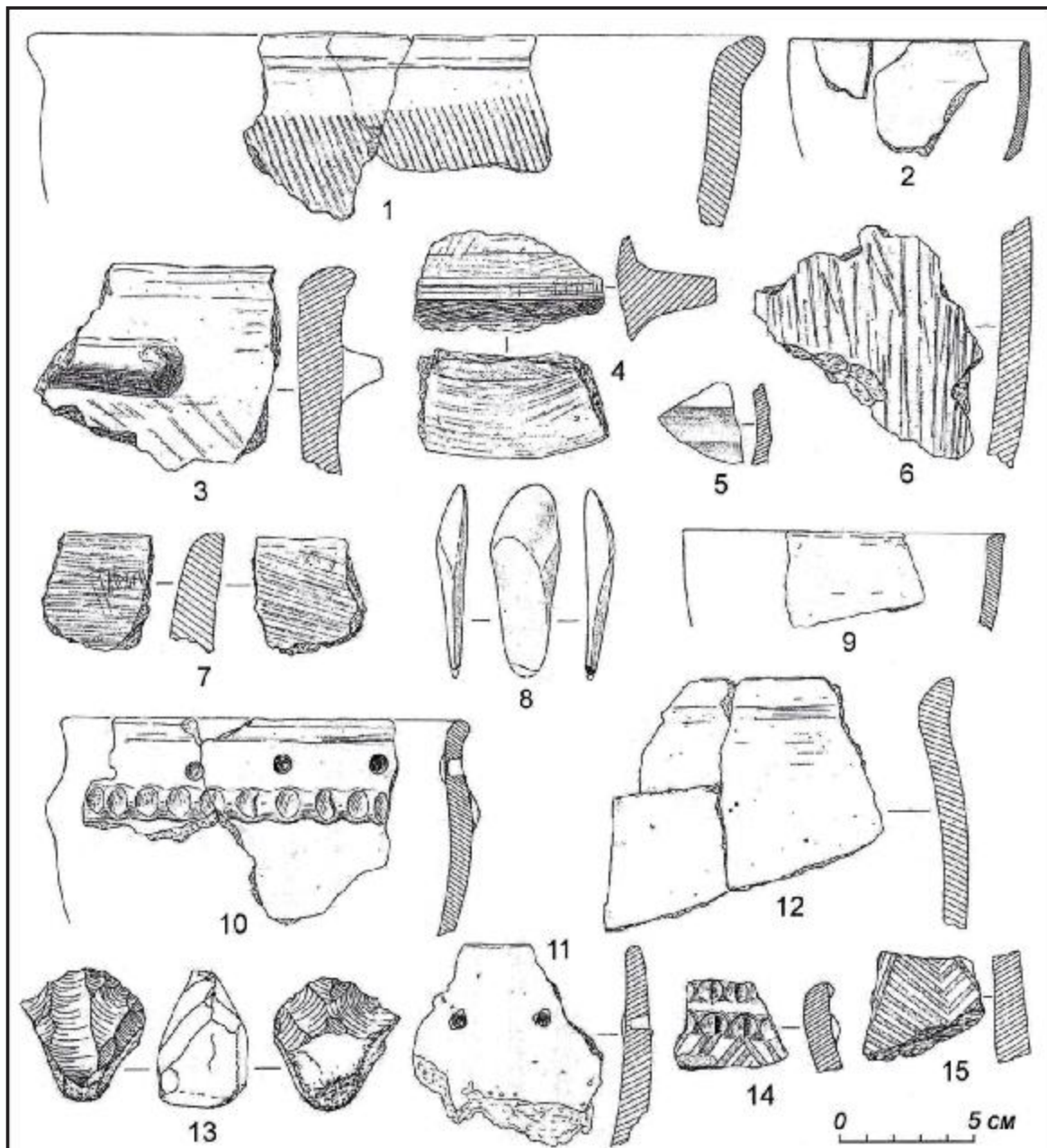

Рис. 4. Матеріал із заповнення об'єкта № 2 поселення Мамаївці, уроч. За Птахофабрикою: 1-8 – верхній горизонт; 9-15 – нижній горизонт.

площі орієнтовно 200×300 м. Пам'ятку виявив та обстежував Б.О. Тимошук у 50-70-х роках ХХ ст. Дослідник зафіксував сліди трьох заглиблених споруд і відкритого вогнища й зібрав чорнолисковану канельовану кераміку та з розчосами на поверхні, а також бронзові шпильки, голки і шила. З керамічних форм виділено миски з пелюсткоподібними краями, амфороподібні посудини та черпак з ручкою. На території пам'ятки трапляються також матеріали трипільської та черняхівської культур.

Окремої уваги заслуговує топографія розташування більшості пам'яток – на невисоких підвищеннях в долині р. Прут та його лівих приток. Зокрема, гніздо поселень раннього етапу голіградської культури зосереджується в районі місцезнаходження скарбу. Всі вони тяжіють до берега добре розвинутої в даній місцевості другої тераси р. Прут з пологою поверхнею та родючим ґрунтом. Варто зазначити ще один момент: поселення займають берег сучасного та давнього русла р. Совиця при виході її на першу терасу р. Прут. Судячи з геоморфології місцевості, старе русло проходило в давнину не на південь, а на схід, зливаючись зі струмками Шубранець та Задубрівка. Очевидно, течія Совиці остаточно змінила свій напрям уже в XIX ст. Так, на карті останньої чверті XVIII ст. чітко бачимо, що основне русло проходило на схід вздовж краю другої тераси, а на мапі початку XX ст. – вливається в р. Прут уже безпосередньо у с. Мамаївці. Рештки стариць р. Совиця в східному напрямі нанесено також на топографічну карту середини XX ст. до порушення природного середовища меліоративною сіткою. На існування у давнину однієї великої лівої притоки р. Прут в цьому районі вказують також дані топоніміки: більшість допливів Заставнівської та Кіцманської Совиць, р. Шубранець та їх притоки місцеве населення називає «Совиця».

Концентрація поселень вздовж Палеосовиці на відстані 2-3 км одне від одного та місцезнаходження скарбу бронзових виробів узгоджуються з реконструкцією Сіreto-Дністровської ділянки шляху: Дністер – Совиця/Потічок – Прут – Дерелуй – Сірет. Мамаївський комплекс з набором однотипових речей та предметами озброєння теж дозволяє з певною умовністю віднести його до категорії «торгових» скарбів. Хоча топографія поселенських структур у період розвинутого гальштату істотно змінилася, однак даний відрізок шляху не втратив свого значення, що засвідчує попрутська лінія оборони: городища в Чернівцях (Винна Гора і Шанці), Ревне (Городище і Царина), Коростовата, Зеленів (?), Рудники.

Таким чином, Мамаївський скарб складався з більш ніж трьох десятків бронзових браслетів та 1-2 наконечників списів, складених у керамічну посудину. Морфологія знахідок вказує, очевидно, на ранньогальштатський час (НаА). Скарб був захований на території синхронного селища, яке входило до складу великого гнізда поселень. Пам'ятки концентруються переважно вздовж лівого підвищеного берега Палеосовиці, яка на пізньому та фінальному етапах бронзового віку виступала однією із ланок Сіreto-Дністровської ділянки шляху. Результати попередніх досліджень засвідчують перспективність наявного комплексу пам'яток для подальшого вивчення.

Примітки: * Висловлюю щире вдячність О.П. Затуловській та Н.М. Холодницькій за можливість працювати з фондовим матеріалом музею.

Джерела та література: 1. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині доби бронзитаранньогозаліза. – К.: Наукова думка, 1982. – 194 с.; 2. Ільків М.В., Пивоваров С.В. Розвідки в басейні р. Прут // Археологічні дослідження в Україні. 2009. – Київ-Луцьк, 2010. – С. 173-175; 3. Ільків М. Археологічні розвідки на пам'ятках пізньобронзового

віку на території Чернівецької області у 2009-2010 роках // ПССІАЕ. – 2011. – Т. 1(31). – С. 26-39; **4.** Каталог пам'яток археології Чернівецької області, взятих під державну охорону. – Чернівці, 1992; **5.** Кобаль Й.В. Хронологія скарбів пізнього бронзового віку Прикарпаття // Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 1992. – Вип. 2. – С. 30-32; **6.** Смирнова Г.И. Раннеголиградский комплекс Магала // КСИА. – 1965. – Вып. 105. – С. 109-118; **7.** Смирнова Г.И. Поселение Магала – памятник древнефракийской культуры в Прикарпатье (вторая половина XIII – середина VII в. до н.э.) // Древние фракийцы в Северном Причерноморье. – М., Наука, 1969. – С. 7-34; **8.** Тимошук Б.О. Розвідка в басейні р. Прут // АП УРСР. – 1952. – Т. III. – С. 409-416; **9.** Тимошук Б. Північна Буковина – земля слов'янська. – Ужгород: Карпати, 1969. – 192 с.; **10.** Тимошук Б.О. Зустріч з легендою. – Ужгород: Карпати, 1974. – 128 с.; **11.** Тимошук Б.О. Чернівецька область // Довідник з археології України: Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська області. – К.: Наукова думка, 1984. – С. 109-171; **12.** Kobal' J.V. Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine) // PBF. – 2000. – XX. – 4; **13.** Mozsolics A. Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Forro und Opalyi. – Budapest: Akademiai Kiado, 1973; **14.** Mozsolics A. Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte von Aranyos, Kurd und Gyermely. – Budapest: Akademiai Kiado, 1985; **15.** Mozsolics A. Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte Hajduboszormeny, Romand und Bukkszentlaszlo. – Kiel: Verlag Oetker Voges, 2000; **16.** Petrescu-Dimbovita M. Depozitele de bronzuri din Romania. – Bucuresti: Editura Academiei Republicii Socialiste Romania, 1977; **17.** Petrescu-Dimbovita M. Der Arm- und Beinschmuck in Rumanien // PBF. – 1998. – X. – 4; **18.** Zurowski K. Zabutki brazowe z mlodszej epoki brazu i wczesnego okresu zelaza z dorzecza gornego Dniestru // PA. – 1949. – 25. – VIII. – 2. – S. 155-247.

УДК 902(477)(092)Телегін

Микола ПОПОВИЧ, Сергій ПИВОВАРОВ

**«БУКОВИНСЬКИЙ» ПЕРІОД В ЖИТТІ АРХЕОЛОГА
Д.Я. ТЕЛЕГІНА**

У статті розглядається ранній період життя та становлення відомого археолога, фахівця у галузі первісної археології Д.Я. Телегіна, основна увага звертається на період його навчання в Чернівецькому державному університеті.

Ключові слова: археологія, Чернівецький державний університет, Д.Я. Телегін, дослідження на Буковині.

Николай ПОПОВИЧ, Сергей ПИВОВАРОВ

**«БУКОВИНСКИЙ» ПЕРИОД В ЖИЗНИ АРХЕОЛОГА
Д.Я ТЕЛЕГИНА**

Статья рассматривает ранний период жизни и становления известного археолога, специалиста в отрасли первобытной археологии Д.Я. Телегина, основное внимание обращается на период его обучения в Черновицком государственном университете.

Ключевые слова: археология, Черновицкий государственный университет, Д.Я. Телегин, исследования на Буковине.